

ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ

ਡਾ: ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਕੰਦੋਲਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਕਾਸ ਮੰਚ ਯੂ ਕੇ

ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਯੂਰਪ ਦੇ ਕੁਲੀਨ ਬੌਧਿਕ ਵਰਗ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਭਾਸ਼ਾ 'ਲਤੀਨੀ' ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸਮੁੱਚੇ ਯੂਰਪ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਆਪਣਾ ਵਿਗਿਆਨ ਸਬੰਧੀ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਇਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਯੂਰਪ ਦੀ ਅਸਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਪਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਹੋਰ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਫਰਾਂਸੀਸੀ, ਜਰਮਨ, ਇਟਾਲਵੀ, ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਓੜਕ ਨੂੰ ਯੂਰਪੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੇ ਲਤੀਨੀ ਨੂੰ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਸਦਾ ਲਈ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ। ਸਰਵ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਅਤੇ ਚੈਵੀ ਮੰਨੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਐਸਾ ਕਿਉਂ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ? ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਕੀ ਸਨ? ਲਤੀਨੀ ਭਾਵੇਂ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਕੌਮੀ 'ਹੋਂਦ' ਅਤੇ 'ਪਛਾਣ' ਦਾ ਸਵਾਲ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ, ਜਰਮਨਾਂ ਜਾਂ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਾ ਬਣ ਸਕੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਉਪਰੰਤ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸਾਰਥਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਆਪਣੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲਤੀਨੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇੱਕ 'ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਦੀਵਾਰ' ਬਣ ਕੇ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਅੜਚਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ।

ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ 'ਵਿਗਿਆਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ' ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ 'ਯੂਨਾਨੀ' ਅਤੇ 'ਲਤੀਨੀ' ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ, 'ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ' ਅਤੇ 'ਚੀਨੀ' ਏਸ਼ੀਆ ਦੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਜਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ (ਸੰਚਾਰਿਤ) ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ "ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ" ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਮਾਨਵ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਸੋਚਣ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਅਤੇ 'ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਦੇ ਅਲਗ ਅਲਗ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ, ਉਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਹੋਰਨਾ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਇੱਕ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ; ਜਦ ਕਿ 'ਸੋਚਣ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਇੱਕ ਖਾਸ ਭਾਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਮਾਨਵ ਭਾਸ਼ਾ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਰੁਤਬਾ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਜੱਦੀ ਮਾਲਕੀਅਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਐਸੇ ਅੱਤਕਥਨੀ ਦਾਅਵੇ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ 'ਪੈਦਾਇਸ਼ੀ' ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਸਾਨ, ਸਹਜ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ 'ਪਛਾਣ' ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਵਕਤਾ-ਕੇਂਦਰਤ' ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵੇਲੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ; ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਸ਼ਖਸ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕਈ ਬਾਰ 'ਵਾਹਣ ਭਾਸ਼ਾ' ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਸੁਨੇਹਾ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਇੱਕ 'ਵਾਹਣ' ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹੋ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ 'ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਕੇਂਦਰਤ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕੇਵਲ 'ਸੰਚਾਰ' ਲਈ ਹੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇਹੋ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ 'ਵਕਤਾ' ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਪੂਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ 'ਸ਼੍ਰੇਣੀ' ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹੀ ਸਹੀ ਸਮਝ ਵੀ ਸਕੇ।

'ਵਿਗਿਆਨ' ਅਤੇ 'ਤਾਕਤ' ਦਾ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ ਬਹੁਤ ਗੂੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਲਈ ਮਾਲੀ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ 'ਵਿਗਿਆਨਕ ਨਵਕਲਪਨਾ' ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਸੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਇਸੇ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਆਵੱਸ਼ਕ ਪਹਿਲੂ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਤਾਕਤਵਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਤਾਕਤਵਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨੀ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੇ ਜਰਮਨ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਤਾਕਤਵਰ ਬਣਾਇਆ; 1970ਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਉਪਲਬਧੀਆਂ ਨੇ ਰੂਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ। ਅਜੋਕੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ 'ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ' ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਤਾ ਕਾਰਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕੁੱਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਚੀਨ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਤਰੱਕੀ ਸਿਖਰਾਂ ਛੂਹ ਰਹੀ ਹੈ; ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਦਰ ਚੀਨ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੋਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਬੂਤਾਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉੱਭਰ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਭੂਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰੇਗੀ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਚੀਨ ਵਾਂਗ ਭਾਰਤ ਵੀ ਕਾਫੀ ਆਰਥਿਕ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਪਰ ਚੀਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਚੀਨ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੱਨਅਤੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਭਾਰਤ ਦੀ 'ਦਿਸਦੀ' ਤਰੱਕੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਿਵੇਸ਼ 'ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਸੱਨਅਤੀ ਢਾਂਚਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ; ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਕਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਉਪਰੰਤ

ਭਾਰਤ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਵਿਗਿਆਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਪਰਾਈ ਭਾਸ਼ਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸਹਾਰੇ 'ਬੁੱਤਾ' ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਤੰਤਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋਕ-ਵਿਰੋਧੀ, ਪੱਖਪਾਤੀ ਅਤੇ ਅਨਿਆਂ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਇਹ ਤੰਤਰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਾਮਰਾਜ ਨੇ, ਆਪਣੇ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ, ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ 'ਕਲਰਕ' ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਰਤ ਉੱਪਰ ਥੋਪਿਆ ਸੀ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਇਹ ਢਾਂਚਾ ਅੱਜ ਤੱਕ ਉਵੇਂ ਦਾ ਉਵੇਂ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਕਿਉਂਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ, ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਯੂਰਪ ਦੀ ਚਿਰਜੀਵੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਭਾਸ਼ਾ 'ਲਤੀਨੀ' ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ ਅਤੇ ਇਹ ਦੇਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਯੂਰਪ ਦੇ ਬੇਮਿਸਾਲ ਤਕਨੀਕੀ ਦਬਦਬੇ ਦਾ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਪਰਮ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਨਾਲ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਪਰਖਾਂਗੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਕੀ ਸੰਕੇਤ ਹਨ। ਅਜੋਕੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ "ਰੋਮ" ਦੀ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ 'ਸ਼ਹਿਰੀ ਰਿਆਸਤ' ਸਥਾਪਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦਾ ਲਤੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬੜਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਰੋਮ ਦੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਆਮ ਲੋਕ ਭਾਸ਼ਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਰੋਮਨ ਗਣਰਾਜ ਨੇ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸਾਮਰਾਜ ਫੈਲਾਇਆ, ਲਤੀਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਧਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਰ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨਵੇਂ ਜਿੱਤੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਲਤੀਨੀ ਨੂੰ ਥੋਪਿਆ ਗਿਆ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਸਮੁੱਚੇ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ (ਸੀਰੀਆ ਅਤੇ ਮਿਸਰ ਤੱਕ) ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਵਰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲ ਭਾਸ਼ਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਯੂਨਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਯੂਨਾਨੀ, ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ 'ਪਛਾਣ' ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗਣਿਤਸ਼ਾਸਤਰ, ਤਰਕਸ਼ਾਸਤਰ, ਔਸ਼ਧਵਿਗਿਆਨ, ਦਰਸ਼ਨਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਖਗੋਲਸ਼ਾਸਤਰ ਵਰਗੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਯੂਨਾਨੀ ਹੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਯੂਨਾਨੀ ਨੂੰ ਉਚੇਚਾ ਸਥਾਨ ਹਾਸਲ ਸੀ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਸਮਰਾਟ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋਭਾਸ਼ੀਏ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ; 'ਲਤੀਨੀ' ਨੂੰ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਅਤੇ 'ਯੂਨਾਨੀ' ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਲਤੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ 'ਯੂਨਾਨੀ ਵਿਗਿਆਨ' ਨੂੰ ਆਮ ਰੋਮਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜੀ ਯੰਤ੍ਰਨਿਰਮਾਣਵਿਦਿਆ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਉੱਤਮ ਕਾਰੀਗਰ ਸਨ ਪਰ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਜਿੰਨੀ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਯੂਨਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਤੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸਖਤ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ।

ਵਿਗਿਆਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਕਦੇ ਪੈਦਾਇਸ਼ੀ 'ਵਿਗਿਆਨਕ' ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਇਹ ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ, ਘੋਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤਪੱਸਿਆ ਨਾਲ 'ਬਣਾਈਆਂ' ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਲਪਿਤ ਧਾਰਣਾਵਾਂ (ਸੰਕਲਪਾਂ) ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਕਿਸੇ ਦਿੱਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ, ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਘੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਯੂਨਾਨੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਤੀਨੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਮਾਨਸਿਕ ਦੁਬਿਧਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਲਤੀਨੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯੂਨਾਨੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਸਮਝਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ: ਅਤੇ ਜੇ ਯੂਨਾਨੀ ਦੇ ਮਾਹਰ ਸਨ ਉਹ ਲਤੀਨੀ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਖੇਚਲ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਸਵਾਲ ਉੱਠਿਆ ਕਿ ਇਸ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਵੇਂ ਨਿਕਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਭਾਵ ਉਲਝਣ ਦਾ ਹੱਲ ਕੀ ਹੋਵੇ? ਲਤੀਨੀ ਮਾਹਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲਤੀਨੀ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਘੜੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਯੂਨਾਨੀ ਦੇ ਮੌਜੂਦ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹਰਜ਼ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਅਸੂਲ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ, ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਲਤੀਨੀ ਨੂੰ 'ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਆਰੰਭੀਆਂ ਗਈਆਂ; ਯੂਨਾਨੀ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਲਤੀਨੀ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਠੋਸ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਥਾਪਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ।

ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ 'ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ: ਪਹਿਲੀ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਢਲਣ ਦੀ ਲਚਕਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਵਿਗਿਆਨਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਵਰਤੋਂ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਣ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਬਾਰੂਵੀ ਸਦੀ ਤੱਕ ਲਤੀਨੀ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗੁਣ ਗਾਇਬ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਇੱਕ ਚੋਣਵੀਆਂ ਯੂਨਾਨੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲਿਕ ਯੂਨਾਨੀ ਸਾਹਿਤ ਲਤੀਨੀ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਲਤੀਨੀ ਭਾਵੇਂ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੈਥੋਲਿਕ ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ 'ਤਤਵਗਿਆਨ' ਅਤੇ 'ਤਰਕਸ਼ਾਸਤਰ' ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸੱਖਣੀ ਹੀ ਰਹੀ। ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਢਹਿ-ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੋਈ ਵੀ ਲਤੀਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਮਾਂਦਰੂ ਭਾਸ਼ਾ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਿੱਖਦਾ ਹਾਲਾਂਕਿ ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮਜ਼ਹਬੀ ਮਰਿਆਦਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਰਮਕਾਂਡ ਲਤੀਨੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਭਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਓੜਕ ਨੂੰ ਲਤੀਨੀ ਇੱਕ "ਮਿਰਤਕ" ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ। ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਲਤੀਨੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਉਂਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਾਰ ਫਿਰ 'ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਕਰਕੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਅਨੁਵਾਦਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਰ ਇਹ ਅਨੁਵਾਦ ਯੂਨਾਨੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਅਰਬੀ ਰਾਜ ਘਰਾਣੇ 'ਅਬਾਸਿਦ' ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ 'ਬਗਦਾਦ' ਵਿਖੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ

ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਮੁਹਿੰਮ ਆਰੰਭੀ। ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਨੇ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਵਡਮੁੱਲਾ ਸਾਧਨ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਦੌਰਾਨ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਯੂਨਾਨੀ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਅਰਬੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦਾ 'ਬੀਜ-ਗਣਿਤ' (ਅਲਜਬਰਾ) ਅਤੇ 'ਦਸ਼ਮਲਵ ਗਿਣਤੀਤੰਤਰ' ਅਰਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਰਾਹੀਂ ਯੂਰਪ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਯੂਨਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੁਕ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਬੰਦ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਬਦਲੇ, ਅਰਬੀ ਅਨੁਵਾਦਾਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਲਤੀਨੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਬਾਰੂਵੀ ਸਦੀ ਨੂੰ ਯੂਰਪ ਦਾ 'ਪੁਨਰ ਜਾਗ੍ਰਤੀਕਾਲ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਲਤੀਨੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਖਾਸ ਮਹੱਤਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਸ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਅਰਬੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਯੂਨਾਨੀ ਤੋਂ ਵੀ ਲਤੀਨੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧੇ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ, ਜਲਦ ਹੀ 'ਵਿਦਵਤਾਭਰਪੂਰ ਲਤੀਨੀ' ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਰਵਵਿਆਪਕ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਕੇ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਯੂਰਪ ਦੇ ਹਰ ਵਿਸ਼ਵਵਿਦਿਆਲੇ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਲਈ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ ਪਰ ਕਈ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ; ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਫਿਰ ਵੀ ਲਤੀਨੀ ਹੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ, ਲਤੀਨੀ ਦੇ ਗਲਬੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਕਈ ਸਥਾਨਕ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਕ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਥਾਨਕ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਅਤੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਲਤੀਨੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਲਿਖਣ ਕਰਕੇ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਪਾਠਕ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਤੀਨੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਕਾਰਨ ਲਤੀਨੀ ਦੀ ਯੂਰਪੀ ਵਿਗਿਆਨ ਉੱਪਰ ਜਕੜ ਵੀ ਖਿਸਕਦੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਿਰਕੱਢ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਕ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਫਾਇਦਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਹ 'ਜੀਵਿਤ' ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਨ ਜਦਕਿ 'ਮਿਰਤਕ' ਲਤੀਨੀ ਦੇਭਾਸ਼ੀਏ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਸੀ। ਪਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਸਿਰਫ ਸਥਾਨਕ ਖਿੱਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਰਿਹਾ।

ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਸਰਵਵਿਆਪਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਜੋ ਭੂਮਿਕਾ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਲਤੀਨੀ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਨਿਭਾਅ ਰਹੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਆਪਸੀ ਸੰਪਰਕ ਲਈ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਲਤੀਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ 'ਪਛਾਣ' ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ 'ਪਰਾਈ ਭਾਸ਼ਾ' ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਇਹੋ ਪਰੇਰਨਾ ਗੈਲੀਲੀਓ ਦੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਲਤੀਨੀ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਇਟਾਲੀਅਨ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਵੱਲਟੇਅਰ ਨੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਨਿਉਟਨ ਨੇ ਲਤੀਨੀ ਦੀ ਬਜਾਏ, 1704 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ, ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'ਐਂਪਟਿਕਸ' (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਕੀ) ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਦਾ ਗਲਬਾ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਲਤੀਨੀ ਆਪ ਵੀ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਤੇ ਥੋਪੀ ਗਈ ਸੀ। ਤਾਕਤ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋਣ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਸੋਲਵੀਂ ਅਤੇ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਲਤੀਨੀ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਸਾਰੇ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਲਤੀਨੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਕੰਮਾਂ ਅਤੇ ਖਾਸਕਰ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈਸਵੀ ਸਨ ਦੀ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਲਤੀਨੀ ਯੂਰਪੀ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਨੂੰ 'ਬੌਧਿਕ ਜੀਵਨ' ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਅਦੁੱਤੀ ਦਰਜਾ ਹਾਸਲ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ "ਤਿੰਨ ਮੁਖਤਾਰ" ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ (ਅਰਥਾਤ ਫਰਾਂਸੀਸੀ, ਜਰਮਨ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ) ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ। ਯੂਰਪ ਦੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਮੂਲ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹਨੀਆਂ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਅਨੁਵਾਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਸਨ। ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਬੇਮਿਸਾਲ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤਾਕਤ ਕਰਕੇ, ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਗਲਬਾ ਕਾਇਮ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਰਗੀਆਂ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ 'ਜੱਟਕਾ' ਅਤੇ 'ਗਵਾਰ' ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਫਰਾਂਸ (ਪੈਰਿਸ) ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਸੀ ਪਰ - ਜਿਵੇਂ ਕਿ 'ਤਾਕਤ' ਦੇ ਘੁਮੰਡ ਨਾਲ ਆਮ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਹੈ - ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਅੱਜ ਕਲ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵੀ ਇਹੋ ਦਾਅਵੇ ਕਰਦੀ ਹੈ! ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਵਾਕ-ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ਰਹਿਤ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹੋ ਇਸ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਅਤੇ ਸੁੱਧਤਾ ਦੀ ਅਮਰ ਬੁਨਿਆਦ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਹੈ। 'ਉਹ ਜੋ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ; ਉਹ ਜੋ ਅਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਅਸੁੱਧ ਹੈ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਇਟਾਲੀਅਨ, ਯੂਨਾਨੀ ਜਾਂ ਲਤੀਨੀ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲਤੀਨੀ ਮਰ ਚੁੱਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ, ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਗੁਣਾਂ ਕਾਰਨ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੀ ਹੈ; ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪਕਤਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ।' ਇਸ

ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉੱਚ ਦਰਜੇ ਦੀ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦੀ। ਪਰ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਝ ਬਦਲਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਦੋ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗਾਂ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਬੇਮਿਸਾਲ ਪ੍ਰਭੂਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਲਤੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਸ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਸਵਾਲ ਇਹ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਯੂਰਪ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਨਾਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਕੇ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਕਿਉਂ ਦਿੱਤੀ? ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਚੇਤਮਈ ਅਤੇ ਸੋਚਿਆ ਸਮਝਿਆ ਫੈਸਲਾ ਸੀ। ਆਖਰ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਬੇਮਿਸਾਲ ਖਿਦਮਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਤਿਆਗਿਆ ਗਿਆ? ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਬਲਕਿ ਯੂਰਪ ਦੀ ਹਰੇਕ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਲਤੀਨੀ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ; ਸਮੁੱਚੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਯੂਨਾਨੀ ਸਮੇਤ ਲਤੀਨੀ ਹੀ ਬਣੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਹੈ। ਯੂਰਪ ਦੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਣ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਬੋਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ; ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਦੇ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਅਤੇ ਪਾਦਰੀਵਰਗ ਦੀ ਸਰਵੋਚਮ ਦੈਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਲਤੀਨੀ ਹੀ ਸੀ। ਸਮੁੱਚੇ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸੰਪਰਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵੀ ਬੜੇ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਿਭਾ ਰਹੀ ਸੀ; ਸਿੱਖਿਆ ਅਦਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਵਿਦਿਆਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਅਦੁੱਤੀ ਅਤੇ ਬੇਮਿਸਾਲ ਸੀ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਲਤੀਨੀ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ 'ਪਛਾਣ' ਨਾ ਬਣ ਸਕੀ, ਪਰ ਇਹ ਇਸ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਯੂਨਾਨੀ ਵੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਲਤੀਨੀ ਨਾਲ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟਾ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਤਾਣ ਅਤੇ ਲਾਲਸਾ ਵੀ ਸੀ। ਫਰਾਂਸੀਸੀ, ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਜਮਾ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਲਤੀਨੀ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਅਤੇ ਉਚਿਤਤਾ 'ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਸਵਾਲ ਉਠਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਭਾ "ਰੌਇਲ ਸੋਸਾਇਟੀ" (ਸ਼ਾਹੀ ਸਭਾ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਸਭਾ ਦਾ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਮੁੱਖ ਮਨੋਰਥ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਸੀ (ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਆਪਕੀਕਰਣ ਕਰਨਾ ਸੀ) ਭਾਵ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ। ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ 'ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਪਰ ਲਤੀਨੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲਤੀਨੀ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ 'ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਦੀਵਾਰ' ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ 'ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ। ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਫਰਾਂਸੀਸੀ, ਜਰਮਨ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਰੂਸੀ, ਡੱਚ, ਸਪੇਨੀ, ਸਵੀਡਿਸ਼, ਡੈਨਿਸ਼ ਅਤੇ ਇਟਾਲੀਅਨ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਵੱਡੀ ਕੀਮਤ ਲਤੀਨੀ ਨੂੰ ਚੁਕਾਉਣੀ ਪਈ ਅਤੇ ਆਖਰ ਨੂੰ ਇਹ ਯੂਰਪੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਮੰਚ ਤੋਂ ਸਦਾ ਲਈ ਲੋਪ ਹੋ ਗਈ। ਯੂਰਪੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਖਤ, ਕੌੜੇ ਲੰਬੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਖ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰਥਕ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਪਰਾਈ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਇੱਕ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਯੂਰਪ ਦੇ ਇਸ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਘੋਰ ਸਬਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਪਰਾਈ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਡੇ ਉੱਪਰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਾਮਰਾਜ ਵਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਵੇਂ ਥੋਪੀ ਗਈ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਨੇ ਲਤੀਨੀ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਉੱਪਰ ਥੋਪਿਆ ਸੀ। ਨਾ ਲਤੀਨੀ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਸੁਆਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀਭਗਤਾਂ ਦੀ ਇਹ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਸੋਚਣੀ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿਰਫ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਲਤੀਨੀ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਦਮ ਭੰਗ ਹੋ ਕੇ ਖੇਰੂ ਖੇਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਵਾਲ ਇਹ ਖੜਾ ਹੈ ਕਿ "ਜੇਕਰ ਪਰਾਈ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਵਿਗਿਆਨ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ (ਬਲਕਿ ਸਾਰੇ ਯੂਰਪ ਨੇ) ਕਿਉਂ 'ਸਰਵਸਮਰੱਥ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ' ਲਤੀਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਠੁਕਰਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਹਿਮੀਅਤ ਕਿਉਂ ਦਿੱਤੀ?" ਹੁਣ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆਤੰਤਰ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੱਟ ਕੇ ਨਵਾਂ 'ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆਤੰਤਰ' ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਵਾਧੀਨਤਾ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਨ ਲਈ 'ਮਾਨਸਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀ' ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਪੱਧਰ ਦਾ ਦੂਜਾ ਯੁੱਧ ਛੇੜਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਹੱਲ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ।